

evropskih civilizacijskih krogih, ki sta se po razdelitvi Evrope na zahodno- in vzhodnorimsko cesarstvo okrog leta 330 več kot dva tisoč let razvijala drug ob drugem in vplivala drug na drugega, ne da bi se bila kdaj zares zčila.

A tudi če ne pristanemo na avtorjevo trditev o civilizacijski ločnici med evropskim Zahodom in Vzhodom, se moramo strinjati, da se je nacionalna država v obeh okoljih pokazala kot ustrezen odgovor na pot Evrope v moderno dobo, torej kot času primeren okvir in porok za demokracijo in parlamentarizem. Vprašanje pa je, ali nacionalna država še vedno predstavlja ustrezen odgovor na globalizacijske in transnacionalne procese, ki smo jim v intenzivni obliki priča v zadnjih desetletjih, ali pa porajajoča se združena Evropa nemara nudi primernejši okvir razmišljanja na začetku tretjega tisočletja?

Maruša Pušnik

**Majda Hrženjak: Simbolno – Izbrana poglavja iz francoskega strukturalizma. Ljubljana: Študentska založba, zbirka Scripta, 2002
214 strani (ISBN 961-6446-02-9), 3.000 SIT**

Popisati strukturalizem in klasificirati strukturalistične avtorje, njihove koncepte ter teoretski opus je sila zahtevno dejanje. Prvič zato, ker strukturalizem nima jasnih mej, se tesno prepleta z drugimi teoretskimi tradicijami in ker se zdi, da strukturalistična misel sploh ni tako celovit teoretski sistem, da bi lahko različne teoretske razprave uvrstili pod enotno označbo. In drugič tudi zato, ker se niti avtorji, ki jim danes pripisujemo oznako strukturalistov, sami ne okronajo za strukturalistične avtorje in se, nasprotno, na nekaterih mestih v svojih delih celo otepajo te označbe (npr. Foucault, Derrida). Prav zaradi tega še dandanes pri definiranju strukturalistične misli in njenih poststrukturalističnih nasledkov vlada zmeda in (post)strukturalizem v sodobni družboslovni in humanistični znanosti še ni zasedel mesta, ki mu ga je, sodeč po njegovem kritičnem naboju, mogoče pripisati. Vsesplošno je sicer znano, da z 'lingvističnim obratom' strukturalizem vpelje švicarski lingvist Ferdinand de Saussure in s tem ožigosa filozofsko misel dvajsetega stoletja, kaj več pa mnogi – na žalost tudi univerzitetni profesorji in drugi akademiki – o strukturalizmu ne vedo. Prav v takšnem kontekstu uspe strukturalizem slikovito in poučno predstaviti Majdi Hrženjak, ki v svoji knjigi z obilico teoretske imaginacije povezuje koncepte strukturalistov, išče presečišča in razhajanja med njimi, secira in pojasnjuje njihove teorije in razgrajuje tako tiste odmevne kot tudi tiste bolj zaprašene strukturalistične ideje, ko pripoveduje tematsko zaokroženo zgodbo o (francoskem) strukturalizmu. Avtorica razvije kritičen in ploden dialog med idejami strukturalističnih avtorjev in nenehno opozarja na tisto vez, ki povezuje na prvi pogled nepovezane strukturalistične teoretske koncepte.

Bralec/ka, ki ga knjiga posrka v historičen prerez razvoja strukturalističnih globin, se lahko podrobno pouči o temeljnem strukturalističnem impulzu – videnju družbe kot simbolnega sistema. Natanko koncept simbolnega je tisti, ki povezuje v knjigi predstavljene teoretike, kot so Ferdinand de Saussure, Claude Lévi-Strauss, Jacques Lacan, Roland Barthes, Michel Foucault in Jacques Derrida. Kljub njihovim zelo raznorodnim raziskovalnim zanimanjem (npr. od narave jezika, mitov v prvobitnih družbah, oglaševanja v sodobni družbi do seksualnosti) je podobnost med njimi precejšnja, saj se vsi ukvarjajo z vprašanji pomena in označevanja ter enoglasno pritrujejo, da so vsa človeška dejanja in prakse, vse družbene institucije in forme simbolni sistemi, ki prenašajo in gradijo pomene ter tako dajejo smisel človeški realnosti. S konceptom simbolnega v ospredju knjige Majda Hrženjak sistematično prikaže, kako se je s Saussurjem razvijala strukturalna ling-

vistika in se kasneje prek ostalih avtorjev razpršila še na širše področje družbenih ved. Simbolni sistem do neke mere namreč determinira pomen in funkcijo posamičnih elementov v sistemu, saj vse oblike komunikacije (pogovorna interakcija, miti, obredi, filmi, glasba, moda itd.) za svoje delovanje zahtevajo nek deljeni set norm in pravil, ki jih ljudje ponotranjijo, se jih naučijo, in na osnovi tega v določenem simbolnem sistemu različne prakse in teksti dobivajo pomene. Avtorica že v uvodu knjige opozori, da je vsako človeško dejanje zaznamovano s simbolnim, ki je tudi edini mogoči človeški milje. Simbolno je torej jedrni koncept strukturalizma in predstavlja univerzum, kjer se proizvaja vednost o svetu: »Simbolno je območje družbenih in kulturnih klasifikacij, reprezentacij in stereotipizacij, konstrukcije spolnih, rasnih, razrednih, manjšinskih in drugih identitet, vzpostavljanja družbenih neenakosti, zapletenih odnosov do drugega, drugačnega in še bolj zapletenih odnosov do drugega v samem sebi, navezave različnih simbolnih sistemov, na primer znanosti, religije ali vzgoje na oblast ipd.« (str. 13-14).

Avtorica odpira tri osnovne sklope o strukturalizmu, ki so smiselno oblikovani v tri poglavja. Prva dva se z bolj teoretsko-filozofske plati lotevata predstavitev epistemoloških temeljev strukturalizma, ko konceptualizirata simbolno v perspektivi različnih socioloških in antropoloških pristopov in razlagata njegov odnos s subjektom. V tem oziru sta najprej izčrpno predstavljena teoretska prispevka Saussurja in Lévi-Straussa, saj prvi z modelom jezika postavi temelje strukturalizmu, drugi pa s konceptom simbolnega reda Saussurjev lingvistični model razširi širše na družbene znanosti. Sledi podroben prikaz Lacanove strukturalistične psihoanalize, s čimer se Majda Hrženjak do določene mere zoperstavi tudi najpogostejšemu očitku strukturalizmu, češ da le-ta predpostavlja, da je sistem/struktura/simbolno nadrejeno in zunanje subjektu in da subjekta totalno naddeterminira. Avtorici pa s predstavitvijo Lacanovega koncepta simbolnega uspe pokazati, da je simbolni sistem sicer res konstitutiven za subjekt in za realnost/objekt, a z vpeljavo koncepta želje in fantazme opozori na kompleksnejši položaj, ki ga subjekt zaseda v simbolnem. Utemeljeno se ti dve poglavji iztečeta v obsežnejše, bolj metodološko poglavje, ki vsebuje prikaz temeljnih strukturalističnih metod analize simbolnega in ki delu Majde Hrženjak še dokončno vtisne pečat odličnosti, saj pokaže na znanstveno uporabnost in aplikativnost strukturalizma (Saussurjeve ideje o semiologiji, Lévi-Straussove strukturalne metode, Barthesove semiološke analize vsakdana, Foucaultove diskurzivne metode, Derridajeve dekonstrukcije in Lacanove psihoanalize). Knjiga se lahko ponaša tudi s kontekstualizacijo strukturalizma, saj ga avtorica umesti v širšo teoretsko in intelektualno-duhovno klimo, ko išče njegove inspiratorje v psihoanalizi Freuda, v fenomenologiji, eksistencializmu, historičnem materializmu, marksizmu in v nadrealizmu.

Prav v okviru tega bi bilo dobro spregovoriti še več tako o vplivih, ki jih je imel strukturalizem na druge teoretske tradicije, kot tudi na prepletanje strukturalističnih konceptov s koncepti ostalih teoretskih tokov. Upoštevati moramo namreč to, da je strukturalizem tesno povezan s kritično družbeno teorijo in z marksistično mislijo in da se je poststrukturalizem razvijal prav na križišču strukturalizma in marksizma. Nemara bi bilo v knjigi dobro natančneje opozoriti tudi na sklop kritik klasičnega strukturalističnega modela in na vrsto problemov, ki se pojavljajo v povezavi s tem modelom. To avtorica v knjigi sicer stori, a za nepoučene bralce/ke bi bila dobrodošla še bolj sistematična razdelava kritik, saj so, na primer, teorije nekaterih predstavljenih avtorjev vznikale ravno na kritiki strukturalističnih klasikov in na kritični refleksiji rabe teh konceptov v njihovih lastnih teoretskih razglabljanjih. Prav zato bi lahko Derridaja in Foucaulta označili raje kot poststrukturalista, Barthesa pa kot strukturalističnega marksista, saj vsi napadejo klasične strukturalistične koncepte. Na primer, strukturalistični misli Saussura in Derridaja tako ne loči le nekaj desetletij, ampak tudi nekaj radikalno različnih konceptualizacij, saj Derrida svoje koncepte razvije ravno ob kritiki Saussurjevega klasičnega modela. David Howarth kritiko klasičnega strukturalizma opredeli kot štiridelno (2000: 27-34) – gre namreč za a) rigidno delitev znaka na označevalec in označenec, b) strukturalistični esencializem, saj je jezik obravnavan kot proizvod in ne kot proces proizvodnje, pri čemer se zanemari aktivna konstrukcija in historični karakter

strukture, in identiteta znaka se obravnava kot proizvod celotnega sistema lingvističnih vrednot, c) idejo o avtonomnem subjektu jezika, kot da ta jezik predhodi in je eksterni jezikovnemu sistemu, d) nezmožnost razviti koncept diskurza. Zatrdimmo lahko, da se je strukturalizem razvijal in oplajal natanko ob lastni kritični refleksiji, saj takšna dekonstrukcijska kritika strukturalizma (na kateri temelji Derridajev teoretski prispevek) omogoča tudi nadaljnji razvoj strukturalističnih zmožnosti in prehajanje lastnih omejitev. Avtorica v uvodu knjige na vse to sicer implicitno opozorja, saj našteje intelektualne tradicije, ki črpajo pri strukturalizmu, ga nadgrajujejo in tudi prehajajo (npr. feministična teorija, postkolonialne študije, dekonstruktivizem, kulturne študije itd.).

Monografija, ki je pisana v jasnem, berljivem, izpiljenem, a sofisticiranem znanstvenem slogu in ki se lahko ponaša s sistematičnim prerezom strukturalistične snovi, lahko služi kot koristno učno gradivo vsem družboslovcem in humanistom, hkrati pa je lahko visokošolskim pedagoškim delavcem za zgled kot primer sistematičnega in učbeniško doslednega prikaza strukturalizma. Takšne knjižne diskusije o klasičnih in sodobnejših strukturalističnih avtorjih pa so več kot dobrodošle in nujno potrebne tudi zaradi vse večje nesposobnosti sodobne znanstveno-teoretične misli, da bi razvijala prepričljivo kritiko obstoječih družbenih razmer. Če sledimo Marku Posterju (1991), da se najpomembnejše spremembe v sodobnih družbah dogajajo prav na ravni jezika in ne na ravni družbene akcije in da zahodna znanstvena misel, ki v večji meri tega ne upošteva, ni zmožna produktivne kritike raznovrstnih oblik zahodne dominacije, lahko delo Majde Hrzenjak označimo kot primer kritične analize, ki ne ponuja le prikaza strukturalistične misli, ampak opozarja na številne spregledane in zamolčane oblike dominacije, ki se pogosto reproducirajo tudi znotraj zahodne teoretske misli. Knjiga kar na nekaj mestih glasno pripominja, da je tudi znanost del simbolnega aparata, ki proizvaja vednost o svetu, in je vpeta v oblastne mehanizme, ravno zaradi tega pa je v akademskih in znanstvenih vodah še bolj kot drugje potreben dvom in kritična refleksija lastnega položaja. Z drugimi besedami, knjiga o simbolnem se na nek način osredotoča na kritiko jezika in hegemonnega zahodnega razuma. Kot takšen pa strukturalizem lahko ponudi osrednji motor za napajanje kritične teorije, ali kot sporočajo skozi knjigo nanizani številni konkretni mikro primeri, ni pomembno ustoličiti strukturalizma kot Velike teorije, pomembnejše je, da se z njegovo pomočjo in na krilih njegovih kritičnih impulzov razvije radikalna kritična teorija, ki bo sposobna prevetriti neenakosti, nepravilnosti in zdravorazumska razmišljanja v sodobni družbi.

Literatura:

Howarth, David (2000): *Discourse*. Buckingham: Open University Press.

Poster, Mark (1991): *Critical Theory and Poststructuralism: In Search of a Context*. Ithaca: Cornell University Press.

Ilija Tomanić Trivundža

Manca Košir: Surovi čas medijev. Ljubljana: Založba FDV, zbirka Media, 2003

257 strani (ISBN 961-235-125-2), 4.577 SIT

spremna beseda Melita Poler Kovačič

Surovi čas medijev je izbor 23 že objavljenih člankov, v katerih avtorica obravnava slovensko novinarsko sporočanje in njegove transformacije med leti 1988 in 2002. Gre za kritične refleksije o obdobju, v katerem so slovenski mediji prešli iz političnega v tržni nadzor (ki sicer ni nikoli